

С УСЕТ И ДОКАЗА ТЕЛСТВЕНОСТ ЗА
СЛОЖНОСТТА НА ЯВЛЕНИЯТА („ЛЕР-
МОНТОВ И БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУ-
РА“ от МАРИЯ ГУРГУЛОВА.

С., 1987, изд. „Наука и изкуство“, 224 с.)

По мое лично убеждение сравнителните культу-
роложки и литературоведски разработки у нас в
последно време бележат една естествена и интерес-
на тенденция — те не само репродуктивно осми-
слят историко-културните и литературни процеси,
като разширяват диапазона на закономерното ор-
ганизиране на фактите, но все повече „напиват
здрава почва под краката си“, върху която издигат
концептуално нови задачи и пред сравнителните
изследвания, и пред българската литературна нау-
ка. В такъв аспект са и значителните постижения
на българската литературоведска рустика, създа-
дени от В. Велчев, Ив. Цветков, В. Колески,
Хр. Дудевски, Г. Германов, А. Анчев и други съ-
временни учени. Сред тях и трудовете за руските
класически автори бележат вече динията на
едно националносторическо литературно само-
съзнание, което настойчиво и стремително
наилзва навсякъде, където трябва и може да се
намери опора за българския литературен процес
и българското обществено съзнание. Ето защо трудът
на Мария Гургулова „Лермонтов и българската
литература“ (С., 1987, 224 с.) трябва да бъде
приветстван като несъмнен успех на българското
сравнително литературознание да разшири, обогати
и задълбочи приноса към литературната наука
и духовното ни самочувствие.

Досега у нас проучванията по темата за рецеп-
цията на Лермонтов в България имаха частичен
и фрагментарен характер, но те подготвяха и на-
сочваха към един обобщаващ и широкообхватен
труд. И той дойде — подготвен стабилно и все-
странно осмислен, проверен във времето и фак-
тите. Задачите на своето монографично изследване
М. Гургулова вижда в това „да се разгледаат пре-
димно нови факти за възприемането на Лермонтов
в България, за адаптирането на неговите произ-
ведения на българска почва“ (с. 38). Видно е, че
авторката не претендира и не се ласкае от мисълта
да изчерпа проблема. Това се отразява и върху
хронологичните рамки на труда ѝ, които не вклю-
чват подробно контактно-типологично виждане в
Лермонтовата рецепция в социалистическа Бъл-
гария.

Рецензирайки тази книга, ще ми се наложи да
повторя думата „нетрадиционно“. Такова е опре-
делението и за увода, който в сравнение с привич-

ната представа за тази част на всяка книга значително
„тежи“ и привлича вниманието. Спирайки се
на причините, ще трябва да отбележа на първо
място увеличението му обем, продиктуван от въпросите,
които М. Гургулова намира за необходимо да
включи тук. Трите части на увода имат свои
доминиращи теми. Авторката на „Лермонтов и
българската литература“ отлично разбира в сфера-
та на коя литературоведска дисциплина ще трябва
да бъде разгърнат нейният труд и затова най-напред
отделя специално внимание на методологическите
основи на разработката си. Те произтичат и са
свързани с проблема за целите и задачите на мар-
ксистското сравнително литературознание.

Но от ниво методология проблемите неизбежно
рефлектират върху ниво методика на конкретен
вид литературна разработка. Ето защо тук са из-
ведени и няколко методически принципа, които
според авторското виждане произтичат от факто-
логията на материала и обуславят типа на изслед-
ването.

По-нататък уводните теоретични размисли се
посвящават на литературата за Лермонтов и на
отличителните белези на поезията му. Чрез тези
постановъчни проблеми авторката се стреми да
се приближи към отговора на въпросите, какви са
обликът и нивото на водещите изследователски
постижения в лермонтоведението и „къде се
крие причината за огромното обаяние на Лермон-
тов“ (с. 22), за да се насочат към него и мнозина
наши автори. В трета част на увода се поставят
две важни фактологични задачи: 1) има ли данни
за отношението на Лермонтов към темата за Бъл-
гария и 2) каква е хронологията на темата „Бъл-
гария—Лермонтов“? Ако в първия случай отго-
ворът е отрицателен, то вторият напомня арте-
зиански кладенец. Амплитудата на неговите им-
пулси изразено се свързва с обществено-истори-
ческия и литературен живот в страната и бележи
три периода: от 40-те години на миналия век до
Освобождението, от 1878 г. до 1944 г. и от 1944 г.
до наши дни.

Уводът — това е чисто теоретичното осъзна-
ване на проблемите, които по-нататък чрез изслед-
ване получават своята практическа илюстрация.
Но същевременно той съдържа и функционални
моменти, които в известна степен имат резултатив-
ен, обобщен и извлечен от работните варианти
върху художествения материал теоретичен вид.
Затова авторът на сравнително-литературоведското
изследване трябва да бъде еднакво силен и в теор-
ията, и в практиката, и в синтеза, и в анализа.
Такъв е и пътят, по който в книгата „Лермонтов

и българската литература“ усегът за явленията с наситен с доказателствост.

Досвобожденският период на Лермонтовата рецепция у нас се проследява в първата част на монографията. В сравнителните изследвания много важно за автора е да съумее да устои на „изкушението“ на големия талант, на гения, който с всеобхватността и силата си увеличава и сближава. Да се предпази от превеличаването, да не се поддава на жешното, а да умее да подчертае и несъизмеримостите, е едно от най-важните качества на обективно мислещия учен. Главата „За някои творчески контакти на Добри Чинтулов с поезията на М. Ю. Лермонтов“ е доказателство, че авторката притежава това качество, че тя умее да подходи, да постави и да анализира фактите, без да подценява националното ни чувство. Чрез сравнителния анализ на конкретни Чинтулови с Лермонтови творби, тя определено констатира в какво и докъде се простират контактно-типологичните връзки и типологичните сходства. Така изкрystalизират онези теми, мотиви и образи, които очертават близостта на патриотичните и революционните елементи в идейно-емоционалното съдържание на разглежданите произведения на двамата автори. По-нататък съобразно очертаната обществено-политическа и духовна атмосфера в България и таланта на нашия поет М. Гургулова много точно дистанцира Чинтулов от Лермонтов.

Когато читателят обхваща с тази книга, вниква в това, колко композиционни опасности крие нейната фактология. Такъв е случаят със структурирането на първата част, в която след трудността да бъдат успоредени Чинтулов и Лермонтов идва опасността от сравняването на Ботев и Лермонтов и най-сетне — сложността на П. Р. Славейковото отношение към руския поет. Впрочем авторката има съзнанието и споделя колко деликатно трябва да бъде едно конкретно съпоставяне на двамата национални гении, каквито са Ботев и Лермонтов. Защото у генияте духът на творческата всеобхватност е най-чувствителен към националносторическите условия и това, което най-много ги сближава, е в основата и на техните различия. Така е и с Ботев и Лермонтов. Тяхвата изключителна „праствена извисеност в живота, намерила отражение и в цялото им творчество“ (с. 64), е рожба на почти полярни социалноисторически предпоставки и индивидуални особености. Определени като контактно-типологични, поетическите сходства между Ботев и Лермонтов се проследяват най-внимателно: наличието на идейно-тематични еднаквости, общи мотивни акценти и жанрова характеристика получават различна тоналностна окраска и има различни национално-обществени цели.

Сложността и мащабността на П. Р. Славейковото отношение М. Гургулова с основание разглежда двусектно: като контакт и в сравнително-типологична насока. Авторката върно съумява да разграничи докъде в Славейковата поезия се простира творческото въздействие на Лермонтовата лирика и откъде у него трябва да виждаме вече силно изразени национално-самобитни особености.

Хронологичните граници на втората част обхващат рецепцията на Лермонтов у нас за времето 1878—1944 г. Тук се запазва структурирането от

предишната част: първата студия има синтетичен характер, а останалите четири представяват обособени самостоятелно конкретно-творчески проучвания. Сравнявайки облика на синтетичната студия от тази част с облика на същата студия от първата част, веднага ще посоча, че той конкретно отразява отликите между два исторически и политико-обществени периода в нашия живот, между два етапа на литературното ни развитие и две нива на рецепцията. Авторката с основание прави тази разлика акцентна още в названията на главите: докато в единия случай става дума за отделни, индивидуални ориентации на български творци към Лермонтов, то във втория количествените факти имат и ново качество покритие, защото интересът към руския поет класик е дело на цели обществени пластове с прогресивна ориентация. В сложната картина на динамичния духовен живот от това време погледът на изследвачката отново улавя най-типичното: за новите културни хоризонти на българина Лермонтов е не само поет, но вече и драматург, и романист, който присъства в нашия литературен живот както с отделни свои произведения, така и с цялото си творчество.

В първата глава от тази част се провежда сравнение между някои поетически изяви на Иван Вазов и Лермонтов. Изборът и особеностите на Вазовите преводи се тълкуват като израз на литературно-художествено отношение и задачи към поезията на Лермонтов, а това се отразява и върху сходството на някои творби на двамата големи национални поети. Вече споменах, че едно монографично проучване на темата „Лермонтов и българската литература“ крие редица композиционни трудности. Сега трябва да подчертая, че разбирателни тяхната неизбежност, авторката ги е поела и подчинила на своите изследователски похвати. Това обяснява признанието ѝ в главата „Сродни теми, образи и мотиви в поезията на Пенчо Славейков и М. Ю. Лермонтов“ да се откаже от хронологичен принцип в полза на по-подходящия и продуктивен компонентен подход. Кръвната и литературната приемственост между баща и син не е доминираща при разкриване интереса на П. Р. Славейков към Лермонтов. Аргумент за това са както диференцираното разбиране на нашия поет за руската действителност и социално-политически сили, така и смисълът на идейно-естетическата платформа, върху която той гради своето концептуално приближаване до Лермонтов. На такава здрава основа се поставят личностните, преводческите и популяризаторските изяви на Славейков за Лермонтов, както и типологията на естетическото отношение на двамата поети към света.

Паралелът Яворов—Лермонтов не е нов. Основното наблюдение, което провежда М. Гургулова, е, че без да бъде в дисонанс с демократичните среди у нас, по силата на индивидуално-творческото си светоусещане и специфика Яворов създава поезия, която „до своята образна структура, емоционално внушение и основен патос“ (с. 192) звучи в унисон с мелодиите на Лермонтовата лирика. В книгата е намерил място и погледът към онова, което получава Кирил Христов като творец от интереса си към житейската и творческата съдба на Лермонтов и от работата си над преводи на неговите стихове.

Ако трябва с две думи да охарактеризирам третата част на монографията „Лермонтов и българската литература“, ще кажа, както обещах, че тя е нетрадиционна, тъй като това са страници, от които бляса научната шедност на учения учител, който не се страхува да подаде нови „историко-литературни данни, тезиси и насоки за по-нататъшното изследване на проблема“. Защото за специалистта тук има броеница от проблеми, вярно уестени и насочени към изследователски план.

Добре е, когато един автор има самосъзнание за насоката на въпросите в своя труд и за степените, в които ги реализира. За себе си М. Гургулова прави това в заключението (с. 213—214), където споделя, че се е стремил да се предпази да не изолира проблема от национално-литературния процес и от фона на превода на литература у нас и да не абсолютизира Лермонтовото присъствие. Но ми се ще да отбележа, че и на неспециалиста ще направи впечатление фактът, че цитатите от Лермонтовите произведения са дадени на български език. А това е нежелателно, особено в едно сравнително изследване, защото Лермонтов е достатъчно добре познат на българския културен читател и на руски език, защото това е пост класик, който най-убедително звучи в оригинал, и защото всички наши творци, с които го съпоставя Мария Гургулова, са чели Лермонтов най-напред и най-много в руското му звучене. И още един тревожен въпрос, свързан с тиража — мисля, че факторите, от които зависи той, знаят много добре, че неговото количество не определя стойностите на един труд, но че от него зависи ползуването и достъпът до този труд, а в конкретния случай ще рече, че той свидетелства за отношението ни към творчеството на руския поет и към историческата памет за нашите собствени духовни търсения.

В монографията „Лермонтов и българската литература“ е налице умение да се прояви гъвкавост в изследователския подход, да се смени гледната точка, която в увода и третата част има посока „отвън навътре“, докато в първата и втората част погледът е „отвътре навън“. Така се създава стегната и пружинираща композиция, гарантира се многостранно, но организирано пропикване в материала, а това е свидетелство за отлично разбиране и овладени литературноисторически процеси и художествени закономерности. Главният принос на тази книга е както в конкретното виждане, така и във внушенията за нови наблюдения над рецепцията на Лермонтов у нас. Но на фона на съвременната национална литературоведска наука безспорно приносни моменти в нея са и онези, които свидетелствуват за историята на формирането и за характера на връзките на българската литература с руската класическа литература и за историята на превода и неговите постижения и задачи. И затова с удовлетворение можем да заключим, че с монографията си „Лермонтов и българската литература“ Мария Гургулова доказва колко успешно може да бъде съжителството в една изследователска личност на литературния историк и критика, когато той вярно вижда и честно осмисля историческата съдба на родната си литература в контекста на нейните собствени и на общочовешките ценности.

Димитрина Михайлова

„МЕЧ И ЛИРА. Англосаксонско общество в истории и епос“ от Е. А. МЕЛЬНИКОВА, М., „Мисъл“, 1987, 204 с.

Един от стожерите на съвременната култура е идеята за развитието, видяно като единство от континуитет и прекъснатост. Това знание не може да не рефлектира върху представата за изначалната природа на човешкото съзнание. Твърдението, че в своето развитие човешеството е преминало през етап, характеризираш се изключително с митологическо по своя характер мислене, който рязко и безвъзвратно е потънал в историята, отстъпи мястото си на схващането за изконното съществуване на митологическото (конкретно-образно) и дискурсивното (разсъдъчно) начало в човешкото съзнание¹.

Това преформулиране на установката вешаеше, рано или по-късно, „криза“ в представите за феномена средновековие. Все по-неубедително започваше да изглежда твърдението, че полето на културата през средновековието е било заделено изцяло за официалната религиозност, а митопоетичната традиция е представлявала безразборно разхвърляни и губещи своя смисъл фрагменти, подобно на раздробен от силни удар глинени съд. Дори в изследвания, занимаващи се с „високата“ християнска култура през средновековието, се появиха резултати, които поставиха под съмнение нейната хомогенност². Оказваше се, че в новата културна ситуация митическото концепиране на действителността е претърпяло еволюция, но заедно с това е съхранило своята цялост³.

Извън елитарната трактовка на християнската вяра, средновековната епоха се издигна с нови значения. Тъкмо „защото може да се предположи, че диалогът между двете (християнската и фолклорната култура — б. м., К. Б.) е бил през цялото време основа на културното и религиозно развитие“⁴ през средновековието, тълкуването на феномена „народна култура“ се оказа особено важно. От това, доколко задълбочено ще бъде проучен този феномен, зависеше до голяма степен знанието на истината за средновековната епоха. Но за задоволително разрешаване на създадената проблемна ситуация съвременната наука се нуждеше от извори.

Да се учудваме ли тогава, че книгата на Елена Мелникова „Меч и лира“ започва с разказ точно за една археологическа находка? „През лятото на 1939 г. в графство Суфолк (Англия) е направено интересно откритие. В една триметрова могила са намерени остатък от кораб, голямо количество оръжия, изящни златни и сребърни украшения. Цялата находка е датирана от VII в. Разкопните изделия, както и наличните на следи от смесване на езически и християнски погребални обреди изумиха археолозите и историците на изкуството.

¹ Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский Миф — ямя — култура. — Труды по знаковым системам, VI, Тарту, 1973.

² М. А. Барг. Эпохи и идеи. Становление истории. М., 1987, с. 131 и сл., с. 155.

³ К. В. Чистов. Народные традиции и фольклор. Очерки теории. Л., 1986, с. 38.

⁴ А. Гуревич. Проблемы на средновековната народна култура. С., 1985, с. 347.